

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده علوم اجتماعی

گروه علوم سیاسی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته‌ی علوم سیاسی گرایش
علوم سیاسی و روابط بین الملل

عنوان پایان نامه

نقش و جایگاه انرژی در معادلات سیاست خارجی روسیه

استاد راهنما:

دکتر بهزاد خامه‌ای

استاد مشاور:

دکتر فرزاد رستمی

نگارش:

محمد رضا توکلی هرسینی

شهریور ماه ۱۳۹۲

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و

نوآوری‌های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه

متعلق به دانشگاه رازی است.

دانشکده علوم اجتماعی
گروه علوم سیاسی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته‌ی علوم سیاسی گرایش علوم سیاسی و
روابط بین الملل

نام دانشجو:

محمد رضا توکلی هرسینی

عنوان پایان نامه

نقش و جایگاه انرژی در معادلات سیاست خارجی روسیه

در تاریخ ۹۲/۱۱/۱۳ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه به تصویب نهایی رسید.

امضاء	با مرتبه‌ی علمی استادیار	۱-استاد راهنما: دکتر بهزاد خامه‌ای
امضاء	با مرتبه‌ی علمی استادیار	۲-استاد مشاور: دکتر فرزاد رستمی
امضاء	با مرتبه‌ی علمی استادیار	۳-استاد داور داخل گروه: دکتر شمس الدین صادقی
امضاء	با مرتبه‌ی علمی استادیار	۴-استاد داور خارج از گروه: دکتر شهرام فتاحی

تقدیم بہ:

ہمہ می ہم کلاس های عزیزم،

کہ یکی از بہترین دوران های زندگیم را با آنها گذراندم

چکیده

مطالعه مربوط به انرژی برای همه کشورها دارای ضرورت راهبردی می‌باشد. انرژی محور اصلی توسعه و پیشرفت جوامع بشری است. به همین دلیل باید با حساسیت بیشتری نسبت به گذشته در تمامی ابعاد اقتصادی، سیاسی و امنیتی پیگیری شود. در چنین وضعیتی توجه به آینده منابع انرژی و چگونگی سازماندهی تولید، انتقال و مصرف آن به عهده همه تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان انرژی است. کشور روسیه به عنوان اولین تولیدکننده و دومین صادرکننده نفت و اولین تولیدکننده و صادرکننده گاز در جهان محسوب می‌گردد. اکنون انرژی به عنوان یکی از فاکتورهای کلیدی در شکل‌دهی به روابط خارجی روسیه بشمار می‌رود.

انرژی این فرصت را برای روسیه فراهم کرده تا با بهره‌گیری از آن مشکلات اقتصادی روسیه را که پس از فروپاشی ایجاد شده بود، سامان بخشد. رهبران روسیه دریافتند که به واسطه پتانسیل بالای منابع نفت و گاز این امکان را دارند تا از انرژی به عنوان یک عنصر تاثیرگذار استفاده کنند و میزان نفوذ خود بر کشورها و به ویژه کشورهایی که مصرف‌کننده انرژی روسیه هستند را بیشتر کند، به خصوص که روسیه سخت‌خواهان بازگرداندن اعتبار و قدرت قبلی خود در میان سایر کشورها است. اتفاقاتی که در عرصه بین‌المللی به وقوع پیوست همانند قطع لوله‌های گاز روسیه به اکراین در زمستان سال ۲۰۰۶ گویای آن بود که روسیه از انرژی خود استفاده ابزاری می‌کند و در جهت نیل به اهداف سیاسی و حتی اقتصادی خود گام برمی‌دارد. لذا این پژوهش قصد دارد به نقش و جایگاه عامل انرژی در سیاست خارجی روسیه بپردازد، بنابراین این پرسش مطرح شده است: نقش و جایگاه انرژی در معادلات سیاست خارجی روسیه چگونه است؟ برای پاسخگویی به این پرسش، فرضیه اصلی بدین ترتیب مطرح شده است: با توجه به استراتژیک بودن انرژی، چنین به نظر می‌رسد که انرژی یک عامل مهم در تدوین معاملات سیاست خارجی روسیه جهت احیا جایگاه این کشور محسوب می‌شود.

برای پاسخ‌گویی به این پرسش، و تحلیل این فرضیه، داده‌ها از طریق کتاب، نشریه، مقاله و اینترنت جمع‌آوری شده و از روش توصیفی-تحلیلی برای تشریح و بررسی داده‌ها استفاده شده است. در این پژوهش نشان داده می‌شود که روسیه با استفاده از انرژی در سیاست خارجی به دنبال مطرح کردن خود به عنوان مهم‌ترین عامل تأثیرگذار در سیاست انرژی جهان است. تا به این وسیله به اهداف دیگر خود در سیاست خارجی دست یابد.

واژگان کلیدی: سیاست خارجی روسیه - تولید و مصرف انرژی - ابزار انرژی - آسیایی مرکزی و قفقاز - اتحادیه اروپا

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
فصل اول: کلیات پژوهش	
۲	۱-۱- بیان مساله.....
۳	۲-۱- هدف پژوهش.....
۳	۳-۱- پرسش اصلی.....
۴	۴-۱- فرضیه پژوهش.....
۴	۵-۱- متغیر های پژوهش.....
۴	۶-۱- روش گردآوری داده ها.....
۴	۷-۱- ادبیات موضوع.....
۵	۱-۷-۱- مقاله ها.....
۶	۲-۷-۱- کتاب ها.....
۸	۸-۱- اهمیت، ارزش، کاربرد نتایج پژوهش.....
۹	۹-۱- سازماندهی پژوهش.....
فصل دوم: چهارچوب نظری	
۱۱	۱-۱- مقدمه.....
۱۲	۱-۲- تعریف سیاست خارجی.....
۱۵	۲-۲- واقع گرایی در سیاست خارجی.....
۱۷	۳-۲- اقتصاد سیاسی بین الملل.....
۱۷	۱-۳-۲- رئالیسم اقتصادی.....
۱۹	۲-۳-۲- لیبرالیسم اقتصادی.....
۲۰	۳-۳-۲- مارکسیسم و اقتصاد.....
۲۱	۴-۲- نقش انرژی در حیات کشورهای تولید کننده و مصرف کننده.....
۲۵	۵-۲- نقش و جایگاه انرژی در معادلات سیاست خارجی کشورهای تولید کننده و مصرف کننده.....
۲۶	نتیجه گیری.....
فصل سوم: آشنایی با کشور روسیه و سیاست خارجی آن	
۲۸	مقدمه.....
۲۸	۱-۳- بخش اول: آشنایی با کشور پهناور روسیه.....
۲۸	۱-۱-۳- موقعیت جغرافیایی.....
۲۹	۲-۱-۳- آب و هوا.....
۲۹	۳-۱-۳- وضعیت اجتماعی و فرهنگی.....
۳۰	۴-۱-۳- مذهب.....
۳۱	۵-۱-۳- بهداشت.....

۳۱	.....آموزش و پرورش
۳۲	.....بخش دوم: سیستم سیاسی روسیه (نهادهای اجرایی و نهادهای تقنینی)
۳۳	.....۱-۲-۳ نهادهای اجرایی
۳۳	.....۲-۱-۲-۳-رییس جمهور و نهاد ریاست جمهوری
۳۵	.....۳-۱-۲-۳-نخست وزیر
۳۶	.....۳-۱-۲-۳-وزارت امور خارجه
۳۷	.....۵-۱-۲-۳-شورای امنیت ملی
۳۸	.....۵-۱-۲-۳-ادارات امنیتی
۳۹	.....۱-۵-۱-۲-۳-اداره اطلاعات خارجی (اس وی آر)
۴۲	.....۲-۵-۱-۲-۲-اداره امنیت فدرال (اف اس ب)
۴۳	.....۶-۱-۲-۳-اعضای فدراسیون روسیه
۴۵	.....۲-۲-۳-نهادهای تقنینی
۴۵	.....۱-۲-۲-۳-دوما
۴۷	.....۲-۲-۲-۳-شورای فدراسیون روسیه
۴۸	.....۳-۳-بخش سوم: سیاست خارجی و گفتمان های غالب در آن
۴۸	.....۱-۳-۳-سیاست خارجی روسیه
۴۸	.....۱-۲-۳-۳-دوران یلتسین
۵۲	.....۲-۱-۳-۳-دوران پوتین
۵۴	.....۳-۱-۳-۳-دوران مدودیف
۵۶	.....۲-۳-۳-گفتمان های غالب در سیاست خارجی روسیه
۵۷	.....۱-۲-۳-۳-گفتمان اروپا-اتلانتیک گرایی
۵۹	.....۲-۲-۳-۳-گفتمان اورآسیاگرایی
۶۱	.....۳-۲-۳-۳-گفتمان قدرت بزرگ هنجارمند
۶۳	.....نتیجه گیری

فصل چهارم: میزان ذخایر، امکانات و سیاست های انرژی روسیه

۶۶	.....مقدمه
۶۷	.....۱-۴-بخش اول: میزان ذخایر و ظرفیت تولید انرژی روسیه
۶۸	.....۲-۴-بخش دوم: شرکت های نفت و گاز روسیه
۶۹	.....۱-۲-۴-شرکت لوک اویل «Lukoil»
۷۱	.....۲-۲-۴-شرکت روسنفت «Rosneft»
۷۲	.....۳-۲-۴-شرکت «تی ان کی - بی پی» «TNK-BP»
۷۳	.....۴-۲-۴-ترانس نفت «Transneft»
۷۴	.....۵-۲-۴-شرکت یوکاس «yukos»
۷۶	.....۶-۲-۴-گازپروم «Gazprom»
۷۹	.....۳-۴-بخش سوم: خطوط انتقال انرژی روسیه

- ۸۱-۳-۴-۱- خطوط انتقال نفت.....
- ۸۱-۳-۴-۱-۱- خط لوله دروژبا «DRUZHBA PIPELINE».....
- ۸۰-۳-۴-۱-۲- مسیر شمالی یا خط لوله بالتیک.....
- ۸۰-۳-۴-۱-۳- مسیر دریای سیاه.....
- ۸۰-۳-۴-۱-۴- خط لوله نفتی سیبری- اقیانوس آرام.....
- ۸۲-۳-۴-۲- خطوط انتقال گاز.....
- ۸۲-۳-۴-۱-۲- خط لوله یامال- اروپا «PIPELINE EUROPE- YAMAL».....
- ۸۲-۳-۴-۲-۲- خط لوله برادری «Bratstvo».....
- ۸۲-۳-۴-۳-۲- خط لوله نورتون لایت (اورنگوی- اوژگورد).....
- ۸۳-۳-۴-۲-۳- خط لوله جریان آبی «blue stream».....
- ۸۳-۳-۴-۲-۵- خط لوله جریان شمالی «nord stream».....
- ۸۴-۴-۴-بخش چهارم: سیاست‌های انرژی روسیه.....
- ۸۴-۴-۱- امنیت انرژی.....
- ۸۶-۴-۲- دیپلماسی انرژی روسیه.....
- ۸۷-۴-۳- سیاست‌های انرژی روسیه در حوزه خارج نزدیک و اروپا شرقی.....
- ۸۷-۴-۱-۳- روسیه و انرژی دریای خزر.....
- ۸۹-۴-۲-۳- انرژی آسیای مرکزی.....
- ۹۱-۴-۳-۳- اروپای شرقی و قفقاز.....
- ۹۲-۴-۴- ارتباط انرژی روسیه و اتحادیه اروپا.....
- ۹۴-۴-۵- انرژی ابرازی در سیاست خارجی روسیه.....
- ۹۵-۴-۶- قطع و افزایش مداوم قیمت گاز برای پیگیری اهداف سیاسی.....
- ۹۶-۴-۱-۶- قطع گاز صادراتی به اوکراین.....
- ۱۰۲-۴-۲-۶- قطع گاز صادراتی به بلاروس.....
- ۱۰۴-۴-۳-۶- قطع گاز صادراتی به گرجستان.....
- ۱۰۷-۴-۷- تمهیدات اتحادیه اروپا برای مقابله با اقدامات روسیه.....
- ۱۰۷-۴-۱-۷- متنوع ساختن مسیرهای انتقال انرژی.....
- ۱۰۸-۴-۲-۷- نفوذ در حوزه‌های سنتی روسیه.....
- ۱۰۹-۴-۳-۷- تحت فشار قرار دادن روسیه.....
- ۱۰۹-۴-۴-۷- تحدید روابط اقتصادی.....
- ۱۰۹-۴-۵-۷- استفاده از انرژی‌های نوین.....
- ۱۱۰-۴-۸- ترانس خزر و ناباکو: دواقدام برای تنوع بخشی به مسیر انتقال انرژی.....
- ۱۱۱-۴-۱-۸- ترانس خزر.....
- ۱۱۲-۴-۲-۸- خط لوله ناباکو.....
- ۱۱۵-۴-۹- اوپک گازی بخشی از استراتژی روسیه.....
- ۱۱۹-۴-۱۰- روسیه و اوپک: تضاد یا همکاری.....
- ۱۲۲-۴-۱۱- تحکیم قدرت ملی روسیه از پوتین به بعد با ابزار انرژی.....

۱۲۴..... ۱۲-۴-۴- ایده ابر قدرت انرژی

۱۲۶..... نتیجه گیری

فصل پنجم: نتیجه گیری

۱۲۹..... نتیجه گیری

۱۳۴..... منابع

فصل اول

کلیات پژوهش

۱-۱- بیان مسأله

انرژی درسیاست خارجی روسیه یک عنصر بسیار تاثیرگذار است. روسیه دارای بزرگ‌ترین ذخایر انرژی جهان می‌باشد و بر اساس استدلال‌های متعارف و منطقی، منابع وسیع انرژی، روسیه را به یک ابر قدرت تبدیل کرده است. بیشتر متفکران حوزه سیاست بر این باورند که رهبران روسیه متأثر از عرصه جهانی جدید پس از جنگ سرد، برای ادامه نفوذ و توان سنتی خود به منابع نفت و گاز و خطوط انتقال انرژی اهمیت بسیار زیادی قایل می‌شوند. منابع و خطوط انتقال انرژی، روسیه را ثروتمندتر و قدرتمندتر از قبل کرده و رهبران روسی که سرآمد آن‌ها ولادیمیر پوتین دومین رییس جمهور بعد از فروپاشی شوروی بود را تشویق به اقدام نسبت به احیای غرور ملی از دست رفته کرد و تا حد زیادی نیز در جهت دستیابی به منافع ملی سوق داد. روسیه بزرگ‌ترین تأمین‌کننده انرژی برای کشورهای جماهیر شوروی سابق و اروپا است. بعد از به قدرت رسیدن ولادیمیر پوتین، تغییر نگرشی به سمت درون و اتکا بر منابع داخلی برای توسعه به جای اتکا به نهادهای غربی شکل گرفت. لذا دولت در سال ۱۹۹۰ سیاستی را که برای جذب سرمایه‌های خارجی در صنعت نفت و واگذاری شرکت‌ها به بخش خصوصی اتخاذ کرده بود تغییر داد و اقدام به باز پس‌گیری امتیازها و شرکت‌های واگذار شده کرد. تا بار دیگر بر منابع نفت و گاز تسلط کامل پیدا کند. بخش انرژی برای روسیه نه تنها به لحاظ سیاسی بلکه از وجوه استراتژیک مورد توجه بوده است و توجه به بخش انرژی در اقتصاد روسیه و تاثیر بخش نفت و گاز در احیای مجدد اقتصاد این کشور و دکترین جدید روسیه نشان دهنده این است که جهت‌گیری سیاست خارجی روسیه به سمت رقابت بیشتر با دیگر کشورها و مخصوصاً با غرب حرکت می‌کند.

همچنین روسیه رویکرد دوگانه‌ای با مصرف‌کنندگان انرژی خود دارد: از یک سوی برای توسعه خود به درآمدهای ناشی از انرژی نیاز دارد. از دیگر سوی روسیه با استفاده از منابع انرژی قصد دارد اقتدار از دست رفته شوروی را احیا کند و جایگاه واقعی خود را در معاملات سیاست بین‌الملل بازابد و از انرژی به عنوان ابزاری در سیاست خارجی خود بهره‌گیرد. برای مثال قطع جریان گاز که توسط روسیه در اختلاف بین روسیه و اوکراین در ژانویه ۲۰۰۹ رخ داد، تاثیر عمده‌ای بر امنیت اروپا گذاشت. اگر چه این اختلاف به ظاهر بر سر

قیمت بود اما برخی از تحلیل‌گران معتقدند مسکو از انرژی به عنوان ابزاری برای پیشبرد سیاست خارجی خود استفاده می‌نماید.

رهبران روسیه می‌دانند که به واسطه پتانسیل بالای منابع نفت و گاز در این کشور می‌توانند از آن به عنوان یک عنصر تاثیرگذار در اعمال نفوذ خود بر کشورهای که مصرف‌کننده انرژی روسیه هستند استفاده کنند. همچنین افزایش روزافزون مصرف انرژی و نیز عدم کشف منابع جایگزین سوخت‌های فسیلی از دغدغه‌های عمده کشورهای صنعتی جهان است. اهمیت حیاتی نفت و گاز باعث شده که کنترل آن به عنوان یکی از عناصر اصلی در سیاست خارجی روسیه تبدیل شود.

به طور کلی روسیه در سیاست خارجی خود با استفاده از توانایی خود در انرژی، خواهان افزایش روابط اقتصادی، تقویت نفوذ و حضور خود در صنایع تولیدی نفت و گاز دیگر کشورها و سازمان‌های بین‌المللی و ارتقای توانایی و ایجاد ظرفیت‌ها در صادرات و ترانزیت نفت و گاز و تاثیرگذاری در بازار مصرف است.

۱-۲- هدف پژوهش

آنچه را عرصه بین‌المللی و وقایع رخ داده در آن به ما نشان داده است، حکایت از آن دارد که روسیه گاهی به دنبال منافع اقتصادی و گاهی به دنبال منافع ارزشی خود بوده است. در حال حاضر سلاح انرژی نیز تبدیل به یکی از قویترین ابزار در مسیر رسیدن به اهداف روسیه شده است که از آن به گونه‌ای خاص استفاده می‌کند. با توجه به اهمیت بحث انرژی و تأمین امنیت عرضه و تقاضای آن، بررسی و پژوهش در این رابطه نیز از اهمیتی بسیار برخوردار است. قصد بر این است که در این رساله به بررسی نقش انرژی به عنوان وجه غالب در سیاست خارجی روسیه پرداخته شود. روسیه با تدوین برنامه‌های در سیاست خارجی به دنبال تبدیل کردن خود به عنوان مهم‌ترین عامل تاثیرگذار در سیاست انرژی جهان است. با توجه به این مسایل این رساله با بهره‌گیری از رویکرد واقع‌گرایی در سیاست خارجی و اقتصاد سیاسی تلاش می‌کند تا ابعاد سیاست خارجی روسیه را به صورت موردی و با تأکید بر انرژی بررسی نماید. همچنین از آنجا که در ادبیات متداول روابط بین‌الملل و سیاست خارجی، واژه انرژی عموماً اشاره به نفت و گاز دارد، در این پژوهش نیز همین مفهوم از این واژه ملاک عمل در نظر گرفته شده است.

۱-۳- پرسش اصلی

نقش و جایگاه انرژی در معادلات سیاست خارجی روسیه چگونه است؟

۱-۴- فرضیه پژوهش

با توجه به استراتژیک بودن انرژی، چنین به نظر می‌رسد که انرژی یک عامل مهم در تدوین معاملات سیاست خارجی روسیه جهت احیا جایگاه این کشور محسوب می‌شود.

۱-۵- متغیرهای پژوهش

متغیر مستقل: انرژی

متغیر وابسته: معادلات سیاست خارجی روسیه

۱-۶- روش گردآوری داده‌ها

در این پژوهش از روش توصیفی و تحلیلی استفاده شده است. که در آن ابتدا سیستم سیاسی و سیاست خارجی روسیه بررسی و سپس نقش و جایگاه انرژی در سیاست خارجی روسیه مورد بررسی قرار می‌گیرد. در گردآوری منابع برای این پژوهش از کتاب، نشریه، مقاله و اینترنت استفاده شده است.

۱-۷- ادبیات موضوع

مطالب بررسی شده بیشتر در مجله‌ها و فصلنامه‌ها یافت می‌شود. موضوع بعضی از مقاله‌ها در چارچوب انرژی نفت و گاز دریای خزر و رقابت قدرت‌های بزرگ بر سر چگونگی انتقال انرژی از آنجا متمرکز شده است. در مواردی دیگر به انتقال انرژی روسیه به اروپا و سیاست انرژی روسیه در خارج نزدیک اشاره شده است. در اینجا به بعضی از مقاله‌ها و کتاب‌ها اشاره می‌شود:

شامل مصاحبه‌های کارشناسان در مجلات و نشریه‌های مختلف و مقاله‌های که به قلم آن‌ها نوشته شده و در مجلاتی چون فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و نشریه‌های اقتصادی همچون بررسی اقتصاد انرژی، مجله تحولات نفت و گاز درج شده است.

۱- مقاله «ژئوپلیتیک انتقال نفت از قفقاز» به قلم دکتر الهه کولایی در فصلنامه مطالعات اوراسیایی مرکزی، به رقابت بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بر سر احداث خط لوله ترانزیت انرژی دریای خزر می‌پردازد. بررسی جوانب مختلف خط لوله باکو-تفلیس-جیهان و نقش امریکا در احداث این لوله بخش اصلی این مقاله است. مقاله با این نتیجه‌گیری که ژئوپلیتیک قفقاز به رقابت برای احداث مسیرهای ترانزیت انرژی انجامیده است، به پایان می‌رسد.

۲- مقاله «نقش انتقال انرژی در روابط ترکمنستان با روسیه» که توسط الهه کولایی و حمیدرضا عزیزی در فصلنامه مطالعات اوراسیای مرکزی به نگارش درآمده، به تشریح رابطه بین روسیه و ترکمنستان بر پایه انرژی می‌پردازد و نهایتاً به این نتیجه می‌رسد که در مجموع دو کشور به مرور زمان در روابط خود به نوعی واقع‌بینی و واقع‌گرایی رسیده‌اند و نفع مشترک، آن دو را در جنبه‌های خاصی از سیاست خارجی‌شان هم راستای یکدیگر قرار داده است. هر چند نمی‌توان ترکمنستان را وابسته به روسیه دانست، اما با توجه به برتری همه‌جانبه روسیه، ترکمنستان نفع خود را در حفظ رابطه قوی با این کشور و توجه به اولویت‌های سیاسی و امنیتی آن دیده است.

۳- اثر بعدی که در رابطه با این پژوهش قابل بررسی است تحت عنوان «انرژی عامل توسعه شکاف بین روسیه و اتحادیه اروپا» به قلم موسی الرضا وحیدی است. نویسنده مقاله خود را چنین آغاز نموده است که مسئله انرژی اساس ماهیت روابط اتحادیه اروپا با روسیه را زیر سؤال برده است و زمینه شکاف عمیق بین طرفین را فراهم کرده است. نویسنده در ادامه می‌افزاید که در حقیقت روسیه از منابع انرژی خود برای کسب امتیاز سیاسی از همسایگان و رقبای این کشور استفاده می‌کند. در بیان نقطه ضعف این مقاله باید گفت هرچند انرژی و امنیت انرژی یکی از مهم‌ترین عوامل تنش‌زا بین روسیه و اتحادیه اروپا محسوب می‌شود اما نمی‌توان آن را به عنوان تنها عامل ایجاد تنش دانست.

۴- مقاله «سیاست انرژی روسیه در برابر کشورهای همسایه» (Steven Woehrel;2009) در نشریه مرکز تحقیقات آمریکا در سپتامبر ۲۰۰۹ به قلم استیون وهرل منتشر شده است. در این مقاله به صنایع نفت و گاز روسیه، سیاست خارجی روسیه، بررسی مختصر شرکت‌های عمده نفت و گاز این کشور پرداخته می‌شود و در ادامه به روابط روسیه در حوزه انرژی با کشورهای اوکراین، مولداوی، گرجستان، حوزه بالتیک، بلاروس و ارمنستان پرداخته است. در پایان نیز به سیاست ایالات متحده و دیپلماسی خطوط لوله اشاره می‌شود.

۵- لنکوکوا کوسکا در مقاله‌ای تحت عنوان «امنیت انرژی اتحادیه اروپا: وابستگی به روسیه» (Lenkokava covska;2007) وابستگی اتحادیه اروپا به انرژی روسیه و شکل‌گیری سیاست مشترک انرژی در این اتحادیه را توضیح می‌دهد. نویسنده این مقاله دیدگاه اروپایی‌ها را نسبت به مسئله انرژی روسیه ابراز می‌دارد و تمامی مشکلات ناشی از بحران انرژی را متوجه روسیه می‌کند و به ذکر سایر دلایل ایجاد تنش بین اتحادیه اروپا و روسیه نمی‌پردازد.

۱-۷-۲ کتاب‌ها

۱- کتاب «انرژی اوراسیایی» (مجموعه مقالات) انتشارات پژوهشکده استراتژیک شامل مقالاتی می‌باشد که در اینجا به دو نمونه از آن اشاره می‌شود:

مقاله اول: «انرژی اوراسیایی» است که به قلم محمود واعظی به بررسی بازار جهانی انرژی و موضوع امنیت انرژی در اوراسیا می‌پردازد و بحث کلی درباره عرضه انرژی است. توضیح داده می‌شود که حادثه یازده سپتامبر و آغاز جنگ علیه تروریسم توسط کشورهای غربی در یک دهه اخیر، موجب توجه بیش از پیش بازارهای جهانی به انرژی اوراسیایی شده است.

مقاله دوم: «روسیه ابرقدرت انرژی» به قلم بهناز اسدی کیا، که به وضعیت انرژی روسیه، رفتار این کشور در بازارهای جهانی انرژی و سیاست‌های روسیه برای بهره‌گیری از ابزار انرژی در سیاست خارجی اشاره می‌کند. در این مقاله بیشتر به اقدام‌های روسیه در چارچوب انرژی در کشورهای آسیای مرکزی می‌پردازد.

۲- کتاب «سیاست خارجی روسیه: خودآگاهی و منافع ملی» نوشته ا. گک. زادوخین استاد روابط بین‌الملل در مسکو که به قلم دکتر حمید سنایی ترجمه شده است و توسط مؤسسه فرهنگی و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران منتشر شده است. این کتاب، دیدگاه جدیدی را بر ما عرضه می‌کند که تاکنون کمتر مورد توجه قرار گرفته است. در این کتاب گفته می‌شود که در دوران حاکمیت کمونیست‌ها بر روسیه، هیچ نظریه روابط بین‌الملل یا تحلیل سیاست خارجی جز آنچه در چارچوب تنگ ایدئولوژی مارکسیسم می‌گنجید، شکل نگرفت. اینک به فاصله اندکی پس از فروپاشی شوروی و آزادی اندیشه‌ها تحلیل ژرفی از سیاست خارجی روسیه عرضه شده است. همچنین در این کتاب گفته می‌شود که گویا روس‌ها خلأ یک مرجع قابل قبول را در تاریخ خود حس کرده و با کوشش فراوان در پی یافتن آن هستند. نویسنده کتاب حاضر اصرار دارد ریشه قوم خود را به بیزانس برساند. اما این بدان معنی نیست که روسیه فقط به این مطلب بیندیشد و از قافله تمدن اروپا عقب بماند.

۳- کتاب «بازی بزرگ جدید در آسیای مرکزی» نوشته الهه کولایی که توسط دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی (وزارت امور خارجه) به چاپ رسید. در قسمت‌هایی از این کتاب توجه خاصی به سیاست خارجی روسیه در قبال کشورهای مستقل مشترک‌المنافع و موانع و اقدامات روسیه در بهره‌برداری از منابع این مناطق شده است. پیوستن جمهوری‌های آسیای مرکزی به سازمان همکاری اقتصادی اکو و سازمان اتحادیه کشورهای مستقل مشترک‌المنافع برای رفع نیازهای اساسی اقتصادی، در این کتاب بررسی شده است.

۴- کتاب «سیاست، حکومت در فدراسیون روسیه» نوشته دکتر الهه کولایی، که توسط دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی به چاپ رسیده است. این کتاب در خصوص مسایل سیاسی روسیه به رشته تحریر درآمده است. در این کتاب به جغرافیا، تاریخ، فرهنگ و ساختار سیاسی و اقتصادی روسیه در فصول متفاوت توجه شده است.

۵- کتاب «جنبه‌های ژئوپلیتیکی خطوط لوله عمده صادراتی در منطقه خزر» که توسط تهمینه ادیب‌فر تألیف شده است. این کتاب تمرکز اصلی خود را بر مسیر و نیز خطوط لوله انتقال انرژی از منطقه خزر قرار داده است. ادیب‌فر، نزدیکی روسیه و آمریکا در پی حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ را عاملی می‌داند که تأثیری مهم بر معاملات ژئوپلیتیکی منطقه، و به خصوص معاملات انرژی بر جای گذاشت.

۶- کتاب «کشورهای مستقل مشترک المنافع» توسط انتشارات مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران منتشر شد. این کتاب شامل مقالاتی است که سیاست خارجی روسیه را در قبال نفوذ دولت‌ها و شرکت‌های غربی در آسیای مرکزی و قفقاز بررسی می‌کند. در این کتاب تشریح می‌شود که موقعیت ژئواستراتژیک، اهمیت امنیتی و وجود ذخایر انرژی در این مناطق موجب رقابت بین روسیه و غرب شده است.

۸-۱- اهمیت، ارزش و کاربرد نتایج پایان نامه

توجه به روند موجود در ساختار نوین اقتصاد سیاسی بین‌الملل بیانگر آن است که در این ساختار انرژی از ارکان مهم و سازنده قدرت و نقشی اساسی در سیاست خارجی بیشتر کشورها اعم از تولیدکننده و مصرف‌کننده دارد. در این راستا هیئت حاکمه روسیه با چرخش از آرمانگری دوران حاکمیت مارکسیسم روسی به واقعیت‌هایی اقتصادی بین‌المللی، در پی آن هستند تا با بهره‌گیری از انرژی به عنوان گزینه‌ای در سیاست خارجی از آن برای اعمال قدرت و کسب ثروت در راستای منافع و امنیت ملی استفاده کنند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که روسیه از انرژی برای افزایش قدرت سیاسی و اقتصادی خود به طور موفقیت‌آمیزی استفاده کرده است. از آنجا که ایران نیز دارای منابع وسیع انرژی است و تا کنون از این اهرم انرژی در سیاست خارجی بهره‌کافی نبرده است می‌تواند با برنامه‌ریزی درست از این اهرام، خود را به عنوان یک هژمون منطقه و تأثیرگذار در معاملات جهانی مطرح کند. با توجه به مهم بودن جایگاه انرژی در سیاست خارجی روسیه و ایران شناخت نقش و جایگاه انرژی در سیاست خارجی روسیه می‌تواند علم و دانش کافی را برای سیاستمداران ایران فراهم آورد تا از مؤلفه‌های مثبت و منفی این امر واقف شوند.

۹-۱- سازماندهی پژوهش

پژوهش حاضر در غالب پنج فصل به بررسی نقش و جایگاه انرژی در معاملات سیاست خارجی روسیه پرداخته است.

در فصل اول: که کلیات نام دارد شامل شرح و بیان مسئله، پرسش پژوهش، فرضیه، متغیرها، روش گردآوری، ادبیات موضوع، اهمیت موضوع، مقطع زمانی و سازماندهی می‌باشد.

در فصل دوم: به چارچوب تئوریک پرداخته شده است که در آن نظریه‌های واقع‌گرایی، اقتصاد سیاسی بین‌الملل، رئالیسم اقتصادی، لیبرالیسم اقتصادی، مارکسیسم و اقتصاد بررسی می‌شود.

فصل سوم: به سه بخش تقسیم می‌شود: بخش اول شامل آشنایی با کشور پهناور روسیه است. در بخش دوم نهادهای سیاسی (نهادهای اجرایی و نهادهای تقنینی) بررسی می‌شود. بخش سوم سیاست خارجی روسیه در طی سیاست جمهوری بوریس یلتسین، ولادیمیر پوتین و دمیتری مدودیف و همچنین گفتمان‌های غالب در این دوران‌ها نیز مورد بررسی قرار می‌گیرد.

فصل چهارم: امکانات و سیاست‌های انرژی روسیه در حوزه‌های داخلی و خارجی بررسی می‌شود که این فصل نشان دهنده تسلط هرچه بیشتر دولت بر انرژی است.

فصل پنجم: در این فصل نتیجه‌گیری و جمع‌بندی انجام گرفته است.

فصل دوم

چارچوب نظری